

Casgliad o ysgrifau ar hanes

EGLWYS ANNIBYNNOL Y BORO, LLUNDAIN

A RHAI O'I PHOBL

a rhai hanesion cysylltiedig

Daw'r deunydd, bron i gyd, o'r canlynol:-

Hanes Eglwysi Annibynnol Cymru (Rees a Thomas)
Cyf.IV (1875) a Cyf.V (1891) (H.E.A.C.)

Y Cofnodydd Rhif 1 Tachwedd 1908. Misolyn Eglwysi Annibynnol
Cymraeg Llundain (dim ond 8 rhifyn a gyhoeddwyd)

Llawlyfr Cyfarfodydd Llundain (Undeb yr Annibynwyr Cymraeg)
(1937) (L.L.C.LL.)

The Evangelical Magazine (June & July 1827)

Bywyd a Gwaith Gwilym Bowyer (W.Eifion Powell: 1968)

Y Bywgraffiadur Cymreig Cyfrol 1951-1970 (Bywg.C.)

Y Tyst - wythnosolyn yr Annibynwyr Cymraeg

Cylchgrawn Annibynwyr Cymraeg Llundain (Cylchgrawn)

Adroddiadau Blynyddol yr Eglwys (Adr.)

Casglwyd ynghyd gan Morfudd Jenkins, Mai 2004

CYNNWYS

- 1 Teitl, a ffynonellau'r ysgrifau
- 2 Cynnwys
- 3, 4 Rhagymadrodd gan Morfudd Jenkins.

ADRAN A. Hanes yr Eglwys

- A 1-6 Eglwysi Cymreig Annibynnol Llundain hyd 1875. *H.E.A.C.* Cyf IV
A 7-9 Yr un eglwysi rhwng 1875 ac 1891 *H.E.A.C.* Cyf. V (1891)
A 10-13 Y Boro *LL.C.LL.* (1937) Gan Richard Wood
A 14, 15 Capel y Boro *Y Tyst*, Ebrill 1, 1985 Gan E B Byron Jones
A 16, 17 Rhagor o'r hanes
A 18, 19 Gwahanol gyfnodau

ADRAN B. Y Boro a Chenhadaeth Dramor

- B 1, 2 The Boro Chapel and Overseas Missions. Talk, mainly about Myfanwy Wood and David C Evans, by Morfudd Jenkins in 1995.
B 3 Myfanwy Wood Autograph 1927
B 4 Myfanwy Wood *Bywg.C.* gan Kenneth E Jones
B 5 David C Evans *Cylchgrawn*

ADRAN C. Gweinidogion

- C 1, 2 David Simon Davies (1821-1836). *Evangelical Magazine* (1827)
Gweler hefyd A 2 a 3-4 (*H.E.A.C.*) ac A 12, 13 (*LL.C.LL.*)
David Davies (1831-1866) Gweler A 2, (*H.E.A.C.*)
Rice Lewys Thomas (1875-1888) A 7, 8 (*H.E.A.C.*) ac A 13 (*LL.C.LL.*)
C 3 D C Jones (1890-1936) Llythyr oddiwrtho (1890)
C 4, 5 eto *Cofnodydd*, Tachwedd 1908. Gan Machreth Rees
eto Gweler A 10 (llun) ac A 13 (*LL.C.LL.*)
C 6,7 eto *Y Tyst*, Ebrill 11, 1985. Gan E B Byron Jones
C 8-10 Gwilym Bowyer (1939-1943) O lyfr W.Eifion Powell (1968)
C 11 eto *Bywg.C.* Gan R Tudur Jones
C 12, 13 Ifor M.Edwards (1946-1978) *Y Tyst*, Ion.11, 1979. Gan E.B.B.J.
C 14 eto *Cylchgrawn &c.*
C 15,16 D.Gwylfa Evans (1998-
C 17 Lluniau lliw

ADRAN D. Rhai o bobl y Boro

- D 1, 2 Swyddogion yr Eglwys
D 3-13 Amryw ddarnau o'r *Cylchgrawn* ac ysgrifau a lluniau o'r *Tyst*.

ADRAN E. Bywyd Cymreig yn Llundain

- E 1-7 "Trigain mlynedd yn Llundain" Atgofion E.B.Byron Jones *Tyst* 1986

RHAGYMDRODD

Dyweddodd Tegid Jones, Ysgrifennydd presennol Eglwys y Boro, wrthyf fwy nag unwaith yn ddiweddar ei fod yn gresynu nad oedd yr eglwys honno wedi cadw'i hanes yn ddiogel. Yna fe ofynnodd i mi a wyddwn rywbeth o hanes y Parchg D C Jones a fu'n weinidog Eglwys y Boro am gyfnod maith. Sylweddolais fod gennyf lawer o hanes y Boro mewn gwahanol lyfrau ac ysgrifau yn fy nghartref. Felly penderfynais fynd ati i wneud y casgliad hwn, gydag ychydig o gopiau ohono. Y Boro yw'r unig Eglwys Annibynnol Gymraeg yn Llundain yn awr na chyhoeddwyd llyfr o'i hanes erioed, ac eto hi yw'r hynaf o bell ffordd. Wedi imi ddechrau ar y gwaith, gofynnais i Tegid Jones a oedd ganddo ragor o wybodaeth ar gyfer y casgliad hwn. Bu mor garedig a chwilota, ac yna roi benthyg i mi tua 50 o Adroddiadau'r Eglwys (yn ysbeidiol o 1886 ymlaen, gydag ambell gyfnod o ryw ddeng mlynedd heb yr un) ac ambell beth arall. Dymunaf ddiolch yn fawr iddo am y cymorth gwerthfawr hwn. Diolchaf hefyd i Mr Meurig Owen, Lewisham (sydd wedi gwneud astudiaeth arbennig iawn o hanes Eglwysi Cymraeg Llundain a chyhoeddi dau lyfr amdanynt) am ddanfôn copi o dudalennau o'r *Evangelical Magazine* am 1827 oedd yn cynnwys ysgrif goffa i'r Parchg D S Davies, gweinidog cyntaf y Boro. Ar C 1 ceir cyfle i ddarllyn yn Saesneg hanes dechreuadau'r achos, ac ar C 2 y mae talfyriad o'r hanes am D S Davies a roddwyd yn yr ysgrif honno.

Pan drefnwyd i gynnal Cyfarfodydd Blynyddol Undeb yr Annibynwyr Cymraeg yn Llundain ym 1937, penododd y Pwyllgor Lleol y Parchg Ben Davies, yr emynydd, i fod yn Olygydd y Llawlyfr fyddai'n cynnwys hanes eglwysi'r enwad yn Llundain. Treuliodd ef yr wyth mlynedd olaf o'i oes yn Llundain wedi iddo ymddeol o fod yn weinidog Panteg, Ystalyfera. Yn ystod misoedd olaf 1936, bu'n chwilota'n ddiwyd i hanes crefyddol y Cymry yn Llundain dros rai canrifoedd. Llwyddodd i baratoi rhai penodau gwerthfawr iawn i'r llawlyfr cyn iddo farw, wedi cystudd byr, yr wythnos gyntaf o 1937. Dyma deitlau tair pennod sy'n dwyn ei enw:-

“Dechrau pregethu Cymraeg yn Llundain”

“Yr Eglwys Annibynnol gyntaf – Lambeth”

“Ein Cyfundeb”.

Yn y bennod ar Eglwys Lambeth, fe ddywed

“Er fod Eglwys Lambeth wedi llwyr ddiplannu ers blynyddoedd diâu ei bod o ran ei gwraidd yn gorwedd dan Eglwysi Falmouth Road (Eglwys Bresbyteraidd Cymru) a'r Boro. Bu'n gartref crefyddol i nifer fechan o Gymry syml a thlawd am tua chan mlynedd, ond bu farw heb ymganghennu i'r un Eglwys Annibynnol arall; ac er mai hi yw'r hynaf o eglwysi'n herwad yma, nis gellir ei galw'n fam ychwaith. Y Boro yw'r Fam.”

Nid oes enw awdwr ar gyfer y bennod o flaen y tair y cyfeiriwyd atynt uchod, ond teimlaf yn weddol siwr mai Ben Davies fu'n casglu'r rhan helaethaf o'r hanes ar gyfer y bennod fawr honno hefyd. Ynddi ceir bwygraffiadau deuddeg o Annibynwyr cynnar o Gymru a fuont yn byw yn Llundain – o John Penri (1559-1593) i Abraham Rees (1743-1825). Ond dymunaf dynnu sylw yma at baragraff a geir yn agos i ddechrau'r bennod honno:-

“Mater arall o ddiddordeb, a ddylai gael ei gwybwyll yn rhywle, a chystal yma ag yn unman, yw mai yn Llundain yr argraffwyd y Beibl Cymraeg cyntaf. Argraffwyd Testament William Salesbury yn 1567 a Beibl Morgan yn 1588, yn Southwark, heb fod ymhell o'r fan lle y saif

Capel y Boro heddiw – yr ochr ddeheuol i'r afon. Yn Llundain hefyd yr argraffwyd ein llyfrau Cymraeg am ugeiniau o flynyddoedd. Yn y flwyddyn 1718 yr argraffwyd y llyfr cyntaf yng Nghymru, sef "Holl Ddyletswyddau Dyn" yng Ngwrecsam.

Richard Wood, tad Myfanwy Wood, a fu'n aelod o'r Boro am ryw 70 o flynyddoedd, a luniodd hanes yr eglwys yn y Llawlyfr hwnnw, a gwelir ei ysgrif yn y casgliad hwn. Gwelir ei fod wedi cael llawer o'r hanes hwnnw o "*Hanes Eglwysi Annibynnol Cymru*" Cyf.IV a ymddangosodd ym 1875. Mae'r hanes yn llawnach yn y llyfr hwnnw, a gwelir yn y casgliad hwn gopi o'r tudalennau sy'n ymwneud ag Eglwysi Llundain. Gwelir yno fod tair eglwys wedi deillio o'r Boro - Eglwys Fetter Lane (a symudodd yn ddiweddarach i King's Cross), Eglwys Hackney Road (gynt yn Aldersgate St., ac yn ddiweddarach yn Barrett's Grove) ac Eglwys Sloane St. (Radnor Walk erbyn hyn).

Bu E B Byron Jones yn aelod selog o'r eglwys am ryw 70 o flynyddoedd hefyd, gan ddechrau rhyw hanner canrif yn ddiweddarach. Gwelir llawer ysgrif o'i eiddo yn y casgliad hwn, yn ogystal â theyrnged iddo wedi iddo farw. Ym 1985 ymddangosodd ysgrif o'i eiddo yn y *Tyst*, wedi'i rhannu i ddwy ran rhwng dau rifyn. Hanes yr eglwys o'r cychwyn hyd 1890 a geir yn y rhan gyntaf ac y mae'n ymddangos yn y casgliad hwn ar dudalennau A 14 a 15. Ond y mae'r ail ran yn ymwneud yn gyfangwbl â'r Parchg D C Jones, a gwelir hi ar C 4 a 5. Mae llawer mwy o fanylion am D C Jones yn yr ysgrif hon nag yn yr ysgrifau eraill sydd gennyf amdano. Bu Byron Jones o dan ei weinidogaeth yma am lawer blwyddyn. Priododd â Marjorie ym 1928 ac yr oedd hithau wedi'i magu yn y Boro ac yn perthyn i'r gweinidog – ei mam yn nith iddo(?). Gan fod D C Jones yn wŷr gweddw am rai blynyddoedd a'i unig blentyn wedi marw hefyd, tybiaf y byddai teulu Marjorie wedi bod yn agos iawn iddo. Yn y Cynnwys, nodaf o dan Adran C (Gweinidogion) y prif gyfeiriadau a geir i'r gweinidogion cynnar mewn ysgrifau yn Adran A.

Ar ddechrau Adran D, gwelir rhestr o brif swyddogion yr eglwys, hyd y gwyddom. Yna casglwyd ynghyd ysgrifau am ychydig o'r rhai fu'n flaenllaw yn yr eglwys yn ystod y deugain mlynedd diwethaf. Peth hynod yw y magwyd nifer ohonynt yn yr eglwys a chawsant fyw dipyn dros 80 o flynyddoedd gan barhau yn selog i'r achos yma. Ysgrifau ffarwel yw llawer ohonynt yn anffodus – wedi eu llunio pan oedd y person neu'r personau yn symud o Lundain neu wedi iddynt farw, ond bydd llawer yn cofio amdanynt a'u cyfraniad gwerthfawr i waith yr eglwys hon. Blin gennyf fod ambell un o ffyddloniaid presennol yr eglwys heb gael sylw arbennig, er bod eu cyfraniad hwy yn dra gwerthfawr y dyddiau hyn.

Y mae hanes cyfoethog iawn i Eglwys y Boro dros fwy na dwy ganrif. Da yw inni gael ein hatgoffa o'r bendithion mawr a ddeilliiodd ohoni gan obeithio y byddant yn ysbrydiaeth inni eto.

Morfudd Jenkins
31 Mai 2004

SOUTHWARK BRIDGE ROAD, LLUNDAIN.

Mae yn dra thebygol i'r Meistri Howell Harris, Daniel Rowlands, Howell Davies, a gweinidogion Cymreig eraill, ar eu hymwelidau aghyfaerol a Llundain yn amser Whitefield, bregethu yn y Gymraeg i'w cydgened yn y brif ddinas yn awr a phryd arall; ond nid ymddegyys i wasanaeth Cymreig rheolaidd a chyson geol ei oedd i fyny, mewn un ran o'r brif ddinas, gan unrhyw enwad arelyddol am agyddau wedi hwy. Dywedir i wasanaeth Cymreig geol ei gyhoeddi yn *Cock Lane, Smithfield*, yn y flwyddyn 1774, yn henaf twy lafur un Edward Jones, yr hwn a ffransai yn salod, ac o bonibl yn bregethwr gnyrdhwyol, yn Nharnodol Whitefield. Ymddegyys i'r achos hwn geol ei gynnal yn mlacru yno hyd y flwyddyn 1786, pryd yr adallwyd capel Cymreig yn *Wilderness Row*, Cymyngedd o Fethodistaidd ac Annihyrwydd oedd y gynulleidfa hon o'r dechreuad, ond dilyn o olygiadau Methodistiaidd yn bonaf a ffeuerent yrrddi. Yn fuan wedi 1786 gosodwyd i fyny wasanaeth Cymreig yn *Cock Lane*, yn y *Borough*, yr hwn oedd yn cael ei ystyried fel cangor o'r achos yn *Wilderness Row*. Tua y flwyddyn 1789 daeth Edward Francis, ffrwynt gweinidog y New Inn, Myrwy, i Llundain, a gosododd i fyny achos Cymreig yn Lambeth, yn agos i balas yr Archbep. Achos Annihyrwydd hollol oedd hwn, tra yr oedd yr sechion yn *Wilderness Row* a Gravel Lane yn cael eu llywodraethu yn ol y drefn Fethodistaidd, er fod amryw Annihyrwydd yn seolau yno. Byddai y cyfionllon yn y tri lle yn cydwethreda a'u gilydd, a'r presethwyr yn gweinyddu yn y mail le fel eillion yn *Wilderness Row* a Gravel Lane ymwrthod yn llwyr ag of, ond ghyndd y gynulleidfa fechan yn Lambeth wrtho nes iddo yn 1789 symud i Fochynllith. Yn 1803 symuodd yn ol i Lambeth, a bu yno yr amall waith am o dair i bedair blynedd, ond ni fu i'w sawr llwyddiant ar ei lafur gan nad o'i gymeriad yn deilwng o'i awydd. Dilynwyd ef yn Lambeth gan Mr. Thomas Jones, yr hwn a fu yno yn llafurus, ac i feur yn llwyddianus hyd ei farwolaeth yn 1817. Ni bu yno neb ar ei ol ef, a darfu yr achos yn llwyr tua y flwyddyn 1820, neu yn fuan ar ei hyn.

Edward Jones, yr hwn a'i chwyrnodd yr achos yn *Cock Lane* yn 1774, oedd y prif ddyon yn *Wilderness Row* a Gravel Lane, ac ymddegyys ef fod fel *Diocretes* yn chwenych y blaen yn eu plith hwy, "ac yn ei fyny bodd neu anfodd. Tua diwedd y ganrif ddiweddaf yr oedd Mr. Daniel Jenkins, mab-yn-nyghyfraith Mr. Daniel Rowlands, Llangatho, ac un Thomas Thomas o sir Benfro, yn bregethwyr lled dderbyniol yn y ddwy gynulleidfa yn *Wilderness Row* a Gravel Lane. Yr oedd gan D. Jenkins ddwy ferch y rhai nid oeddiant yn salodau eglwysaig, a darfu i'r rhes-grybwyllidig Thomas Thomas briodi un o honrynt, a phriododd ef frawd y llall. Er mwyn danos ei awdurdod a charis allan ddydygblaeth hollol Fethodistaidd, mynodd Edward Jones ddiarddel y ddau frawd am briodi merched dibroffia. Arweiniodd hynny i ymraniad rhwng y ddwy gynulleidfa yn *Wilderness Row* a Gravel Lane, a throwyd yr achos yn Gravel Lane yn achos hollol Annihyrwydd, pryd yr achos yn *Wilderness Row* o hysp allan yn hollol Fethodistaidd. Pregethwr Methodistiaidd oedd Daniel Jenkins hyd yn hyn, ond yr ydym yn barnu mai Annihyrwydd o'r dechreuad oedd Thomas Thomas a'i frawd. Yn yr ymraniad oedd D.

Jenkins hefyd yn Annihyrwydd. Cymarodd hysp i'w feddylion, tua y flwyddyn 1796, neu y flwyddyn ganlynol. Odlanta yr amser hwn daeth yr awgwr David Davies, Aberystwyth, i Llundain, gyda bwrdd i drefnu potwag mis yn eiddo Kioelney, ar gwallhan ychydig ar ei wythodach o'r lath Seneceig. Ddech o'r bobl yn Gravel Lane yn ddiwed i sechyddeu i'w hysp, a'u gilydd, a byddai bob Sabboth twy yrrdd y potwag mis y bydd yn yno yn pregethau mail ei yn Gravel Lane, Llangatho, Depford, neu Woolwich, ac yn yr amser hwn y rhoddydd hwydd, ac nid y dechreuwyd yr sechion Cymreig yn y ddau le o'r awydd. Yn amser hwn hefyd y flwyddyn yr sechion a sechiant yn Gravel Lane yn eglwys Annihyrwydd gan Mr. Davies. Barnir hefyd iddo wddo Mr. Daniel Jenkins i'w yn wainidog i wneyddu yr ordinhidau yma ac yn Depford a Woolwich, pryd na fuan yn gyfionllon geol gweinidogion o Gymanra i fyny. Hanydd yr addoli yn Gravel Lane hyd ddiwedd y flwyddyn 1806, pryd y gorphenydd adallid y capel yn Little Guildford Street, yn y Borough. Yn achosau y flwyddyn 1808 argrofwyd y cyfionllon ymlynol er golygu am gnyrdhwy y Seeson ei ddrail adallid y capel. Welu yr hwn gylch-lythyr eir yn agos yn yr hysp yr yrrddiwyd ei yrrddi i---

"AN ADDRESS

"To the Brethren Friends of Religion in behalf of the Church of Christ, using the Ancient British Language.

"Who have for Six Years past assembled together in rooms fitted up for the purpose in the Borough of Southwark, but through the increase of the Congregation, they found themselves under the necessity of building a Meeting House, and having procured ground in Little Guildford Street near the Mint, they are now engaged in erecting a plain but commodious building, the expense of which will amount to Nine Hundred Pounds, Seven Hundred of which is expected will be raised by the Members and their Contributions; but the people are chiefly of the lower class, not being able to defray the whole expense, humbly solicit the assistance of the religious Public.

"As there are many hundreds of poor Welsh people in London who cannot understand an English sermon, and as the Lord has been pleased already to countenance the labours of his Ministers among them, so that about Two Hundred have been added to the Church in the two last years, it is hoped that all who love our Lord Jesus Christ will kindly contribute towards this undertaking. As a further inducement they beg leave to mention, that the place is vested in trust in the hands of Nine Trustees.

"The Church has been supplied for two years past, by the Rev. DAVID DAVIES, Swensen; DAVID DAVIES, Barchis; GARRAZEN HOWANS, Gwynedd; JAMES DAVIES, Reelham; THOMAS JONES, Saron; MORIAR JONES, Trelech, and THOMAS BROWN, Neeth; who have given their labours alternately for three months each, and by whom the Gospel has also been attended to Depford and Woolwich, where a great number of the Welsh reside.

"Donations are thankfully received by the

- Rev. Griffith Williams, Gae Street,
- Jenkins's New Chapel,
- Mr. John Thomas, No. 26, Bartlett's Buildings, Echnon.
- and
- Mr. William Thomas, No. 16, Chancery Street, Strand."

Gwelir oddiwrth y papyr hwn fod yr achos wedi bod yn llwyddianus iawn oya adallid y capel. Olywom y diweddar Mr. Jones o'r Aber, Cragbar y pryd hwn, yn dywoid ei fod ef yn pregethau i'r gynulleidfa.

Boro A 1

Y Sabbothan olaf eyn iddynt eynud i'r capel newydd. Mewn ysgoldy, yr hwn oedd yn lloft i dy hen Sais oedd yn weinidog parthynol i'r Bed- yddwyf, yr addolent, a hwn nas yn debygol oedd y lle yn Gravel Lane y buasant yn addoli ynddo er' blynyddu. Ar brydysu na o'r Sabbothan yr oedd Mr. Jones yn pregethu yno, tanedd y dorf allan i orfoledd a rhael i neidlo. Wrth en bod yn nesio crynodd y ty a brawychoddi yr hen Sais oedd mewn ystafell oddifanynt nes y cweddod y buasant yn bynu y ty i lawr am ei ben. Aeth i fyny atynt a gorohymynodd iddynt fyned allan i'r heol yn ddiolod. Wedi gorfod myned allan parhaodd rhael o honnynt i orfoleddu ar yr heol am amser maith. Yr ydym yn lled dymbied i Mr. Jones ddyweyd wrthym mai dyna y Sabboth olaf iddynt fod yn addoli yn y lle hwnw, se iddynt gael y capel newydd yn barod i fyned iddynt erbyn y Sab- both canlynol. Ionawr 6ed, 1807, agorwyd y capel newydd yn Little Guildford Street, pryd y pregethodd Mr. D. Davies, Abertawy, a Mr. D. Jones, Orugybar. Yr oedd y capel hwn yn adeiladu a chyddeus, yn eynwys tua phum' cant o sisteddileoedd. Oestodd dros ddeuddeg cant o bunau, er y bwriedid ar y cyntaf ei orphen am naw cant. Bu y ddylied am rai blynyddau yn faich trwm, ond trwy gyddlondeb y bobl a chymorth oddiwyth y Seseon yn Llundain se eglwys y Dywysogaeth, talwyd y cwbl gydag amser. Wedi cael y capel yn barod a'i lanwi a chynnulleidia ariol, ofydedd rhyw ymyron rhwng thaf o'r prif seolodau s'u gilydd, yr hyn fu yn niwed mawr i'r secho. Trwy gyfyngied Mr. Jones, Trelech, aiferwyd yna daugnedeidd, se yna cydnwyd i roddi galwad i Mr. David Simon Davies, mytyrwr o athrofa Caerfyrddin. Urddwyd ef yna Awst 6ed, 1811. Dechreuwyd y gwasaneth trwy weddi gan Mr. David Morgan, Deptford. Pregethodd Mr. Jones, Trelech, ar natur eglwys oddiwyth Act xvi. 5. Gweddiodd Mr. Morgan, Deptford, yr urdd-weddi, a phregethodd Mr. D. Peter, Caerfyrddin, ar ddyddeddydd y gweinidog. O ddechreuwyd yr secho hyd yn hyn ymddihynai y gynulleidia ar weini- dogion a ddauent i fyny o Gymru i Llundain se a arceent bob un dri mis yn y lle. Ond yn awr wedi i'r bobl gael gweinidog sefydlod yn eu plith en hunain aeth pethan yn wlaen yn llawer gwell nag erioed. Yr oedd Mr. Davies yn bregethwr poblogaidd a galluog iawn, se yn mhob ystyr yn weinidog da i Iam Crist. Ceid a phregethodd ef yn fawr gan bobl ei ofal a chan bawb o'i gydabod. Parhaodd i lastrio yna gyda pharch a llwyddiant mawr nes ei luddias gan gystudd ac angen. Colled ddirfawr i'w eglwys se i Gymru y brif ddinas, oedd coll y fath ddyn gwarthawr, yr hwn trwy ei alluoedd a'i regoriaethan amrywiol a dderchafai yr secho Gymreig a chemedd y Cymru yn agolwg y Seseon. O amser marwolaeth Mr. D. B. Davies yn 1826 hyd sefydlid Mr. David Davies yna yn 1831, bu yr eglwys yn ymddihynu ar weinidogedd sechlyurol. Buwyd ar feir rhoddi galwadau yn ol i Mr. David Rees, eyn ei sefydlid yn Llanelli, se i Mr. Hugh Jones, Tredegar, se orall, ond pan yn gwaled nas galluedd cael un o honnynt hwy rhoddiwyd galwad i Mr. David Davies, mytyrwr yn athrofa Caerfyrddin, se urddwyd ef yna yn Gorphenaf 1833, pryd y gweinyddwyd gan y Meistr D. Peter, Caerfyrddin; D. Evans, Mynydd- hech; D. Williams, Llanwrtyd; a Caleb Morris. Bu Mr. Davies, fel ei ragdeunydd, yn dda phoblogaidd a pharebus yna am ddeuddeg sen byn- theg mlynedd, ond lawer o fynyddau eyn iddo ymaddeol o'r lle yr oedd wedi myned yn waeth na bod yn ddiodeidwyd. Aeth, heb un rhael nes secho, i ymdraed a masnach, yr hyn a dynodd ei feddwl yn llwyr oddi-

wyth waith y weinidogedd; ond trwy i'r dyb gael ei choleddu gan bawb o'i gydabod ei fod yn ddyn offoethog iawn, caffodd ei oddid gan yr eglwys i fod yn saw o weinidog iddi lawer yn hwy nag y geddafedid ef pe buasant yn tybied ei fod yn ddyn tlawd. O'r diwedd ymadawodd a'r wlad yn ddilger, se ymddiodd i'r America. Wedi ei ymadawid cafwyd allan ei fod mewn miloedd o bunau o ddylied. Yr oedd yr secho wedi gwywo a nyhau yn doct rai blynyddau eyn ei ymadawid o aisan gweinidogedd aethiol. Yr oedd lês y capel i darynu yn 1806, se er ei rybuddio ef addegan o weithiau gan ewyllywyr da yr secho i geisio prynu y tir ar yr hwn y safai y capel eyn i'r les rodeg allan ni wna fawr sylw o ddin a ddywedid wrtho. Galluedd prynu y tir yn 1804 am ddwy all o bunau, ond perawidai Mr. Davies y bobl i beidlo rhoddi y fath swm gae addaw iddynt y buasant yn aior o'i gael yn rhatach rywbyrd rhagllaw. Canlyn- iad yr oeddid fu i'r cynulleidia orfod ymaddeol s'u hen gysegr holl yn gyuar yn 1806, a myned i addoli i ystafell yn Newington Causeway, se yno, er mor anghyfeus oedd y lle, y buont yn ymgynnulli hyd ddechreu y fwyddyn 1878, pryd y daeth y capel newydd yn barod. Yn Rhagfyr, 1806, ymadawodd Mr. Davies gan adael y gynulleidia yn Gymharol sechan a digalon iawn, mewn ystafell hirgel, yn lle yn gynulleidia fawr mewn capel hardd fel y caffodd hi yn 1831. Oddiar ymadawid Mr. Davies hyd yn bresanol y mas yr eglwys yn ymddihynu ar weinidogedd y gwein- dogion a ddauent i fyny o Gymru. Yn fan wedi myned i'r ystafell wyd dda o dir yn mhob gurlewiol Lant Street, heb fod yn mhob o'r mas y safai yr hen gapel, ond pan sed i dynu cyallun yr addeiliedd secho goseddod perhenog ty cyngos i ffeictri gael en gosod yn yr ochr orllewiol i'r capel, yr hyn a'i gwaelai yn anghyfeus o dywyli. Yn ymneb hyn penderfynwyd peidlo adeiladu yno, a gwerthwyd y tir. Yn mhob amser ar ol hyn llwyddwyd i brynu yr hen gapel, a'r tir s'r tal perthnyd iddo, ond bu raid talu tair mil o bunau am dano. Er mor fawr yn fawr at y fan y buasant hwy s'u tadon yn addoli yr Arglywydd am ddr- ugain mlynedd. Yr oedd y bobl erbyn hyn, er pob digalonidd se anfa- tation, wedi caeglu yn eu mayg en hunain all o bunau. Wedi cael ad- wydd y cafwid y tir ar ba un y safai yr hen gapel, aeth Mr. T. Rees, Abertawy, ar geis yr eglwys, at Samuel Morley, Ysw., A.S., i ofyn ad- Mewn canlyniad i'r calonid hwn prynuwyd y tir, tywyd yr hen addoldy i lawr, yr hwn oedd erbyn hyn wedi myned yn rhy ddaiddidig i wneyd un ddeunydd o hono, a dechreuwyd adeiladu y capel newydd yn haf y flwyddyn 1872. Yn y cyfamser cafwyd gan Mr. Samuel Roberts, Conwy, i fynydd Llundain am bedwar mis, a chaeodd, trwy ymadawidau parsonol a llythyrnau, rhwng y Seseon se eglwyd Cymru, bun' cant orall. Yr oedd trawl addeiliedd y capel a phrynied y tir, set cyntaf o'r tir a bry- wyd ag y safai y capel arno, yn 4852p. 1a, 2a. O'r swm yna talwyd caisnes dair mil, fel nad oes yn bresanol ond tri-ohant-ar-ddog a deuddeg- punt-a-ddegain o ddylied yn arca, a chen fod gan y bobl galon i weithio ni byddant yn hir eyn ysgafahan a llwyr ddiles y beich hwn. Boren y Sabboth, Chwefror 22ain, 1878, dechreuwyd cyfarfodydd agoriad y capel newydd. Dechreuwyd y gwasaneth trwy weddi gan Mr. T. Thomas, Glandwr, a phregethodd Mr. B. Williams (Hwfa Man), a T. Rees, Aber-

Boro A 2

lawy. Rhoddwyd yr emynau alian gan H. Richard, Ysw., A.S. Am 2 dechreuwyd gan Mr. S. Harris, a phregethodd Mr. Thomas, Glandwr, a Mr. R. Parry, Llandudno. Yn yr hwy dechreuwyd gan Mr. E. Evans, Woolwich, a phregethodd Mr. W. Ambrose, Perthmadog, a Mr. T. Rees, Abertawy. Ffwr dydd Llun pregethodd Mr. Newman Hall, yn Saesneg, ac yn y prydauwa pregethwyd draochfu yn Saesneg gan Mr. J. Davies, Hemerton, mab yr enwog D. Davies, Abertawy, yr hwn a bregethodd yn agoriad y capel cyntaf yn 1807. Nos Lun cynaliwyd cyfarfod orhoeddus dan lywyddiaeth Mr. S. Morley, pryd y traddodwyd anorchidau gan y gweinidogion rhes-grybwyllidig a Mr. H. Richard, A.S. Bu raid i Mr. Morley a Mr. Richard ddyfod o'r *House of Commons* i'r cyfarfod hwn ar eu tracd am nad allasai un cerbyd deithio y fydd o herwydd yr eira. Traddodwyd ddyw bregeth draochfu nos Fawrth gan y Meistri T. Rees a W. Ambrose. Yr oedd y torfeyddi yn nodedig o luoosog ar garwad ac oered oedd y tywydd.

Er fod y capel hwn yn eidd yn yr un man a'r capel cyntaf nid yw fel hwnw a'i wyneb i Little Guildford Street, yr hon sydd heol gril ac allan, ond y mae ei wyneb yn awr i Southwark Bridge Road—heol lydan a glan. Mae y capel hwn yn ei ei faint yn un o'r addoldei harddaf a mwyaf ogleus yn Llundain. Cynwysa tua phanm' cant o eiddoedd. Yr angen mawr sydd yma yn bresenol yw gweinidog da, doeth, poblogradd, a gweithgar. Mae yn perthyn i'r eglwys amryw bersonen nodedig o ffyddlon, sef, a gweithgar, ac nid oes un ddadl na orlenwid y capel yn fuan pe gwelai yr Arglwyddi yn dda anfon iddynt fupali wrth fodd ei glon. Rhoddwyd i ni yr enwan canlynol fel rhai a ddechreuasant bregethau yn yr eglwys hon.

William Thomas, Clydach.
 Evan Davies, Richmond.
 hanes pallach am y ddaen hyn.
 William Ambrose, Perthmadog. Daw ei hanes ef yn yr Attached.
 Evan Evans, yr hwn sydd yn awr yn weinidog i'r Cymry yn Woolwich.
 Samuel Harris. Yr oedd ef yn nai fab chwaser i'r diweddwr G. Griffiths, Carmel, Llansawddon. Bu yma yn bregethwr cynorthwyol fyddion am yn agos ddeugain mlynedd. Gorphenodd ei yrfa yn Gorphenaf, 1873.
 John Lewis. Nis gwyddom pwy oedd ef, os nad y John Lewis a fu gynt yn weinidog yn y Tairhirion. Os efo ydyw, y mae wedi marw er's blynyddau lawer bellach.
 Frederick Fox Thomas. Un genedigol o Llundain yw efo, ond yn Nhrelech gyda pherthynasau ei dad y magwyd ef. Mae yn weinidog poblogradd yn mysg y Saeson yn Harrowgate.
 William Davies, Llanyddŷti. Nis gwyddom regor am dano.
 Owen Davies. Sias oedd ef wrth ei alwedigeith. Bu yn briod a gwyddw Mr. John Lewis, synt o'r Tairhirion. Y mae wedi marw er's rhai blynyddau.

COFNODION BYWGRAPHYDDOL.

DANIEL J. JARVIS. Nid oes genym un wybodeith am dano ef amgen na'i fed yn fab-yn-aghyfainth i'r enwog Daniel Rowlands, Llangeitho. Bu yn weinidog cynorthwyol yn yr eglwys hon ac yn Deptford, Woolwich, a Lambeth, hyd ei farwolaeth tua y flwyddyn 1818.

THOMAS JONES. Gan fod yr schos Cymraeg yn Lambeth, lle y bu ef yn bonaf yn gweinidogaethu, wedi darfod, yn nglysa a'r eglwys hon, lle hysgog y bu yn gweinidogaethu yn achlysurol, y mae y man mwyaf priodol i gofnodi yr ychydig a wyddom am dano. Un genedigol o Langeler ydoedd, ond yn y Mynyddbach, Abertawy, y dechreuodd bregethau. Yr oedd y gubler i Mr. Thomas Jones, gweinidog Saron, Llansawddon, ac yn briod a chwaser yr enwog David Davies, Abertawy. Bu am rai blynyddau yn gwrithio yn Abertawy, wrth ei alwedigeith fel llyfr-rywydd. Aeth yn gyntaf yn y ganrif bresenol i Lundain i fod yn weinidog i'r Cymry yn Lambeth. Bu farw ar ol hir myddod Ionawr 27ain 1817. Cyfarfod yr ddydd da iawn. Traddodwyd pregethau angladdol iddo gan Mr. Arthur Jones, odiwrth Mat. vi. 2, a Mr. David Davies, Llanybri, odiwrth i Cor. xv. 54. Bu mab iddo o'r enw David Jones, yn weinidog parabus yn Kendaal am flynyddau lawer. Bu farw tua deng mlynedd yn ol.

DAVID SIMON DAVIES. Ganwyd y gweinidog enwog hwn mewn amseith-dy a elwir Hendrelywarch, yn mhlwyf Llanfhangel-rhos-y-corn, sir Gaerfyrddin, Ionawr 1af, 1790. Yr oedd ei rieni, a'i henaflid er'a oenan yn seicodau seio yn y Gweruog, ac yr oedd ei dad yn ddiagon gweithgar yno, felly cafodd ef o'i febyd yr aidiyg grefyddol oru. Pan yn un-ar-ddog oed teimlai awydd mawr am wneyd profles gyboeddu o grefydd, ond yr oedd yn rhy wyaidd i amlygu ei deimladau i neb. Pan yr oedd rhwng tair a phedair-ar-ddog oed daeth Mr. David Morgan o'r Dolan y pryd hwnw, gweinidog yr eglwys yn y Gweruog, i lesio un noson i dy ei dad, a thoredd y gweinidog at y bachog i ymddiddan ag am achos ei enaid, pryd y cafodd ei ddeall ei fod er's tua thair blynedd yn ddellid teimladau ddydan. Anogodd ef i ddyfod i'r gyfelliach, ac yn fuan wedi hwy derbynwyd ef yn sefod o'flawn. Wrth wales ei gynydd mewn gwybodaeth a'i ddonian mewn gweddi, anogwyd ei rieni i'w anfon i ysgol ramadegol Mr. Peter yn Ngharsfyrddin. Aeth yno pan yn bymtheg oed. Wedi bod yno ddwy flynedd darbytwyd ef i'r athrofa. Yn fuan wedi hwy dechreuodd bregethau, ac ni bu lawr wythnosau ar ol dechreu pregethau echn o'w i'w ddonian poblograddi dymu y fath sylw fel nad oedd remswr o gynulleidfa yn sir Gaerfyrddin nad oedd yn awyddus am ei glywed. Yn hir o'w iddo ymadael a'r athrofa yr oedd enw "Davies, Hendrelywarch" yn enw teulool trwy yr holl wlad. Oyn iddo lawr orphen ei amser ac ar gais tear Mr. Davies, Abertawy; Mr. Jones, Trelech, ac oralli, cydduwyd e hi. Fel y nodasom eisoes, urddiwyd ef yn Llundain yn 1811. Wedi ymsefydlu yno ymroddodd e'i holl egnl i gyflawni ei weinidogaeth. Bu am flynyddau yn pregethau yn gyson heddar gwaith yn yr wythnos ac ni foddolau ar bethan heb gosio iddo lafar mawr i'w traddodi i bobl ei otal. Myfyrail bob pregeth a draddodai gyda gadael a manylra mawr; ac ni thalaf sylw i unrhyw lyfr na busasi ei ddarlleniad yn gynorthwyol i'w waith fel pregethwr. Ystyriai mai pregethau yr efenyl yn effeithiol oedd prif waith ei fywyd ef, a thwy ei gynnwysu naturiol a'i lafar dibald daeth i fod yn o'r pregethwr effeithiolaf o'i oed yn ei oed. Bernir mai o herwydd iddo oedd mwy ar ei natur nag a oddolai, trwy ymroddiad i fyfrio a phregethau, y elatychodd o'r elatyd a darsynodd yn ei farwolaeth. Yn maban tua ddy flynedd wedi ei urddid ymrodd mewn priodas ag un Miss Reynolds o Gaerfyrddin—dyas ionwgo regorol am ei dyg, ei rhinweddau, a'i darwledd. Bu iddynt hump o blant, dan

Boro A 3

o he rai a ffont fairw, un yohydig fisoedd o ffaen y tad a'r lllall yohydig fisoedd ar ol ei farwolaeth ef. Yr oedd iechyd Mr. Davies wedi dechreu gwanychu yn mhben llai na dwy flynedd wedi iddo ymsefydlu yn Llundain, ond parhaodd yn wyneb pob gwendid i lafurio yn effeithiol yn y weint-dogeth hyd o fewn deuddeg mis i'w farwolaeth. Ni bu yn alluog i breg-echu ond ychydig yn y flwyddyn ddiweddaraf o'i fywyd, ac am y naw mis diweddaraf ni bu yn alluog i fyned nemawr allan o'i ystafell. Y dardod-igaeth oedd ei glefyd. Yn misoedd diweddaraf ei fywyd yr oedd yn nodod-ig o nefolaidd ei brofiad. Bu farw yn yr Argydd Gorphennaf 18fed, 1836, ac ar y 26ain o'r un mis claddwyd ei gorpu yn Bun Hill Fields, Gweinyddwyd yn ei gladdiedigeth gan Mr. W. Lewis, Treadwstan; G. Griffiths, Ilanbedr, a Dr. Humphreys, Mill Hill. Bu eglwys y Borough yn garedig iawn iddo yn ei gystudd maith. Talasant ei gyflog yn llawna iddo, a dygasant dreulian y gweinidogion a ddinent o Gymru i weinyddu yn ei le yn amser ei gystudd. Dygasant hefyd holl draul ei gladdied-igaeth.

Fel dyn yr oedd D. S. Davies o dymor nodedig o siriol ac addfwyn. Buasai yn rhaid fod rhywbeth yn anghyffredin o ddiestig mewn unrhyw ddyn a allasai fod yn llidus tuag ato. Fel cristen yr oedd yn hynod am ei newlffyrdd. Cratyd a'i phethau oedd holl destynau ei fyfyrddodan a'i ymddidantion. Fel gweinidog ni fu neb mewn un oes na gwlad yn fwy ffyddlon ac ymroddgar i'w waith nag ef. Myfyrto ei bregeth, talu ymwiliadan gweinidogethol a phobl ei ofal, neu gylawni rhyw bethau priodol i'w swydd fel gweinidog oedd holl waith ei fywyd. O herwydd ei ymroddiad cydwybodol i'w waith a'i ddull effeithiol o'i gylawni ni bu gweinidog erioed yn anwylach gan bobl ei ofal nag ef. Fel pregethwr yr oedd yn nodedig o alluog, effeithiol, a phobllogaidd. Yr oedd ganddo feddwl golan, gafaalgar, a chraffus, yr oedd yn ymadroddwr rhwydd, ei lais yn nodedig o dymor ac effeithiol, a chan fod ei galon yn ei waith an- fynyeh y safai gar bron cynulleidfia heb gyrhaedd eu calonau. Pe buasai yn byw yn Nghymra am y pymtheg mlynedd y bu yn y weinidogaeth, cymanfaoedd. Gwymerodd ran nodedig yn nadleuon duwinyddol y cyfnod hwnw, ac y mae ei ysgrifau a gyhoeddiwyd yn y *Dygedydd* yn mysg y pethau tecaf a galluocaf a ymddangosodd o blaid y Golygiadau eang a goleddeu am drefn yr efengyl. Yr oedd yn mhob ystyr yn ddyn uwch- raddol, a phed estyniad ei ddyddian ddu a gadauwsai ei ddyllanwedd yn ddwfn ar weinidogaeth a llenyddiaeth ei enwad ei'i genedl.

WOOLWICH A DEPTFORD.

Dechreuwyd yr achosion yn y lleoedd hyn mor foren, os nad flwyddyn neu ddwy yn forenach nag yn y Borough, ac yn benaf trwy lafur yr un personau ag a ddechreuasant yr achos yno. Mae yn debygol mai Mr. D. Davies, Abertawy, fu yr offeryn penaf i roddi cyohwyniad i'r achosion hyn, ac mai efe fu yn weinyddu yr ordinhadon gyntaf yna. Fel y nod- asom yn hanes y Borough, darfu iddo ef neilliduo Mr. Daniel Jenkins i fod yn weinidog cynorthwyol i weinyddu yr ordinhadon yna fel yn y Borough pan na fuasai un gweinidog o Gymru yn bresenol. Yn gyntaf yn y ganrif bresetol ymsefyddodd Mr. David Morgan o ardal Abertawy,

yn weinidog yn Woolwich a Deptford, a bu yma hyd ei farwolaeth yr hyn a gymerodd le ryw amser rhwng 1818 a 1816. Yn 1816 ymsefyddodd Mr. Arthur Jones, Bangor, yma fel gweinidog i'r ddwy gymmleidda, a bu yma yn boblogaidd a llwyddiannus iawn hyd 1828, pryd y dyohwleidd i Fangor. Yn nhymer ei weinidogaeth ef yr oedd yr achosion Cymreig yn y dduon le hyn yn dra llwyrchus, gan fod yna luawr mawr o Gymry gwel- eu hamgylchidan na'r cyffredin, megis setri, gofaint, &c., yn gweithio yn *Donk Yeds* y llywodraeth, ac yn amill cyflogau rhogorol. Ond wedi terfyniad y rhyfel a'r frainge talwyd ymaith beth dirfawr o weithiwr, ac yn eu mysg lawer iawn o Gymry. Y canlynias fu i'r achosion Cymreig syrthio i wendid a nychlodd. Hynny fu yr achos penaf o ddyohwleidd Mr. Jones i Gymru. Wedi ei ymadawiad ef bu y dduon achos dan ofal Mr. D. S. Davies, mewn eysylltiad a'r Borough, nes i'w narth ballu. Wedi hyny pregethwr cynorthwyol o'r Borough fuont yn gwasnastu y dduon le hyd 1837, pryd yr urddwyd Mr. Job Thomas i fod yn weinidog yna. Bu ef yn ffyddlon iawn yma hyd ei farwolaeth yn 1857. Tus bliwyddu eyn marwolaeth Mr. Thomas urddwyd Mr. Evan Evans yr hwn a dden- reuodd bregethu yn y Borough yn 1838, i fod yn weinidog i'r deudellau bychain hyn, ac efe yw y gweinidog hyd yn bresenol. Mae yr achos yn Deptford wedi llwyr ddiardod er y flwyddyn 1866, ond y mae ychydig anwan yn glynu i ymgynull i'w haddoldy bychan yn Woolwich. Mae yr eglwys fechan hon yn gywysedig o Amibynwyr, Methodistiaid Calfnaid a Wesleyaid. Saif yr addoldy yn yr hwn y mae y Gymry wedi bod yn addoli er s'ugeiniau o flwyddau bellach, ar y Parson's Hill, Woolwich. Y mae ymdrech yn eael ei wneyd yn awr i'w adgywario gan ei fod wedi myned yn lled ddadfeiliedig. Y mae etto un-afnydd-ar- ddeg-ar-hugain o'r les heb rodeg allan. Mae yn dra sier i amryw bregeth- wyr gyfodi yma ac yn Deptford o bryd, ond nid ydyn ni wedi eael anwan neb o honynt ond William Morgan a David James, ac nid ydyn yn gwybod dim o'u hanes hwythau.*

COFNODION BYWGRAPHYDDOL.

DAVID MORGAN. Clywsom mai un genedigol o ardal Ffaldybrenin oedd ef. Pan yr oedd yn ie-uange sath i Dreforia i weithio yn y gwaith copr, ac yn y Mynyddiach y dechreuodd bregethu. Bu am rai blynyddau yn bregethwr cynorthwyol yn y Mynyddbach, Abertawy, a'r cylloedd. Rhyw amser rhwng 1807 a 1810 urddwyd ef yn Ebenezzer, Abertawy, i fod yn weinidog yn Woolwich a Deptford. Y rheawm o'i urddo yn Aber- tawy ydoedd, yr anhawder a'r draul i gael gweinidogion o Gymru i fyned i fyny i'w urddo. Gwelsom yn hanes urddiad Mr. D. S. Davies yn y Borough, fod Mr. Morgan yno yn gweddio yr urdd-weidd. Er ei fod yn ddyn cadarn iawn o gyfansoddiad, gwelodd ei iechyd yn fawr yn Llundain, fel y bu farw yn nghanol ei ddyddian ryw bryd tus y flwyddyn 1814. Dywedir ei fod yn ddyn gwir dda ac yn bregethwr galluog iawn. Grewa na buasai rhai o'i gyfoedion yn cofnodi ychydig o'i hanes. Jos THOMAS. Un genedigol o blwyf Llanarth, Ceredigion, oedd ef. Efe oedd yr ie-nengeaf o bump o blant. Hu farw ei dad pan nad oedd ef ond

* Llythyr Mr. Evan Evans.

Boro A 4

